

кутурхавши міжусобиці, партійну ворожнечу і міжконфесійне протистояння? Роман Гром'як зізнається, що «свої» завжди били дошкульніше, ніж вороги, замасковані прихильники ранили душу глибше, ніж одверті опоненти. Ось де він, як на мене, ключ до всіх розгадок і невдач. Не маємо стабільної суспільної ситуації і міцної держави не тому, що зовнішні вороги такі підступні й лукаві. Ніхто не може нав'язати народові свою лиху волю, якщо він цього не захоче. Усі наші біди в нас самих. Якась непоборна хвороблива потреба живе в кожній українській душі — ненавидіти ближнього свого більше, ніж одвертого ворога. А відсутність єдності — це той шлях, що веде до одного — реставрації тоталітарного режиму. Бо що залишається робити з розжохканим і розділеним на ворожі табори народом, як не приборкати його?!

Від «Вертепу» віє сумом, тривогою і якоюсь аж пекучою печаллю. Читати його важко і боляче. Це історія нашої втрати, епопея політичної поразки, анатомована безжалісним різцем мудрого аналітика. І разом з тим — це навчальний посібник з історії, суспільствознавства і політології. Вчитися є на чому і вчитися є чому. Та все питання в тому, чи ми бажаємо цього, чи ми здатні твердо проаналізувати допущені помилки, щоб не повторити їх у майбутньому? Віриться в це вельми неохоче.

З дивовижною подібністю наша історія повторюється знову і знову, і ми у вертепному дійстві губимо безцінний діамант свободи. Нічого не навчили нас «Чорні рядки» Андрія Чайковського, «Відродження нації» Володимира Винниченка, сповідальні й потужно-пророчі книги Дмитра Донцова, Юрія Липи і Ярослава Стецька, то мало надії на те, що зуміємо піднятися вище, ставши на ще одну сходинку «Вертепу», зуміємо порозумнішати, проаналізувавши не чужі, а власні помилки... Але надія, як відомо, завжди помирає останньою.

ДАВНЄ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО¹

(Роман Гром'як. Давнє і сучасне. Вибрані статті з літературознавства. — Тернопіль: Лілея, 1997. — 272 с.)

Творчість Романа Гром'яка, як, власне, і сама його постать — у контексті політичному, суспільно-культурному — спонукують до глибоких розмислів. Адже Р.Гром'як давно став частинкою нашої історії. Інша річ, яка це історія (як і колись, сьогодні читати її без брому неможливо). Але говорити хочеться не про це, а про Гром'яка-науковця, точніше, його останню в часі книгу.

Підсумовуючи зроблене за сорок років, вчений зізнається: «Як для селянського сина, що самотужки пробився в інший світ, начебто зроблено чимало. Але задоволення — мінімальне, резонанс від зробленого — негучний...».

Оцінка виважена і скромна, але чи точна? Думаю про те, чи багато сьогодні можемо назвати вчених, яких би можна було поставити поруч з Романом Гром'яком? Перекоаний, що тут вистачить пальців рук — В.Фащенко, І.Дзюба, М.Льницький, Г.Сивокінь, Є.Сверстюк... долучимо до них ще діаспорних Ю.Шевельова-Шереха, М.Мушинку, Г.Костюка — і на цьому перелік закінчиться. Звичайно, це вчені різної величини: одні з них купаються в «промінні слави», інші — ні. Але спільне, що об'єднує їх і дозволяє вишикувати в один ряд, не погіршивши супроти істини, — академізм, глибока і всебічна ерудиція та, безперечно, дослідницький талант. Поєднання рідкісне, що в усі часи розці-

¹ Вільне життя. — 18 квітня 1997 року.

нювалося як розкіш історії. В усі часи, але не сьогодні. Історія теж оголошує антракти. Переживаємо період, коли академізм сприймається ледь як не анахронізм. На літературний кін виступила нова генерація критиків, що більше заклопотана розхищенням авторитетів і розчищенням п'єдесталів, ніж науковим з'ясуванням справжніх літературних цінностей. Ця генерація заперечує «стару добру школу», відмітає застарілі, на її погляд, категорії естетики і філософії, компенсуючи відсутність ерудиції шокуючим цинічним лексиконом. Це привертає увагу, спонукує до полеміки і навіть вивищує. Принаймні, в колі своїх однодумців. Р.Гром'якові ніколи не йшлося про те, щоб вивищитися, хоча читача він прагнув, за нього боровся. Бо пишеться не для себе. «Давнє і сучасне», на мою думку, дає змогу простежити як невпинно і наполегливо автор боровся за читача. Це відчувається і в самій структурі письма, і в способі викладу, завжди гранично ясному, прозорому, простому, але не спрощеному, і навіть у підборі цитат. Від більшості науковців автора «Давнього і сучасного» відрізняє те, що він про складні речі намагається говорити зрозуміло і чітко, в той час, як інші навіть просте прагнуть затуманити.

Збірник вибраного — це 28 статей (здебільшого ґрунтовних, фундаментальних), присвячених творчості Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Тараса Шевченка (дві), Івана Франка (шість), Лесі Українки, Михайла Грушевського, Богдана Лепкого, Юліана Опільського, Михайла Драгоманова... Є тут і цілий пласт теоретичних праць та кілька досліджень про особливості еміграційної літератури.

Ця книга не з тих, які прочитуються з початку до кінця за один присід. Вона з тих, що стають настільними для вчених і критиків, викладачів вузів і студентів-філологів. До неї звертатимуться спеціалісти і через роки, і через десятиліття.

За всю історію розвитку літератури не було, мабуть, жодного митця, світогляд якого не зазнав би еволюційних змін. Найбільш класичні приклади — І.Франко, М.Грушевський, В.Винниченко. Еволюція Р.Гром'яка — тема окремої розмови. Можна простежити її і на основі цього збірника. Хоча тут, як мені видається, вона дещо відсунута на задній план, навіть заретушована. Не зміною текстів і зміщенням акцентів (автор зізнається, що публікує всі статті у такому вигляді, в якому вони були написані в той чи інший час), а відсутністю тих досліджень, які б свідчили про ранні світоглядні погляди вченого. Втім, можливо він і має слушність, що не все з минулого варте передруку. Але маю сталі переконання, що надмірна обережність тут зайва, бо нікому з нас (і тим паче з Гром'якового покоління) не проститься, що ми з «того суспільства» і ми «його продукт». Та куди важливіше — святе прагнення вченого «написати справді наукову історію розвитку літературознавства в Україні і співвіднести її з внеском у науку про літературу, який належить українцям поза Україною». Це непросто і варте щирого захоплення, бо ситуація ускладнюється тим, що «методологічна монополія в Україні привела до догматизму і втрати значною мірою історичної пам'яті, звузила погляди кількох поколінь вчених». Р.Гром'як розуміє це краще, ніж будь-хто інший і цілком віддає собі звіт щодо важкості взятої на себе місії.

Людина приходить у цей світ, аби щось надбати. Автор «Давнього і сучасного» надбав, як на мене, дуже важливе і суттєве — власний стиль. Можна навіть сказати, що він на сьогодні не має нічого іншого, крім стилю. Але це саме те, що вивищує його над іншими і підносить до ряду вибраних. Вчений добре розуміє ціну свого надбання і вміє дорожити ним. Збірник вибраних статей вражає рівністю письма, несхибністю раз і назавжди взятого тону і ще тим ледь вловним в академічному письмі, що називається ритмом.

Можна говорити про якісь окремі недоліки цієї книги (я, скажімо, хотів би бачити автора більш заглибленим у сучасні ідеалістичні філософські течії, принаймні, в останніх 394

розвідках), але не можна закинути йому, що він взяв хоча б одну фальшиву ноту (маю на увазі не ідеологічні акценти, а суто наукові). Р.Гром'як з тих, кого впізнаємо з двох-трьох речень. А ще його письмо афористичне, з тяжінням до крилатості, хоч, по суті, залишається важким питомою вагою наукової аргументації і глибокої філософічності. Ось хоча б деякі приклади: «Жанр — пам'ять мистецтва». «Іронія є виявом тверезого погляду на свої взаємини з середовищем». «Справжня, плідна дискусія можлива лише в тому випадку, коли не обмежуватися критикованим предметом. Критика теж мусить вийти за межі вузьких академічних суперечок віднайти визначальні рушійні сили і соціальні корені її методологічної дискусії».

Будь-яка книга — наукова чи художня — невіддільна від особи автора. Тому дозволю собі закінчити таким суб'єктивним зізнанням. Працювати поруч з Р.Гром'яком відповідально і важко, а ще важче любити його. Він у поцінуванні людей такий же холодний і безпристрасний, як в оцінці художніх творів. А ще — іронічний та ущипливий. Але воістину: з важкістю — легкість. Досить запитати себе: «Чи можливо без Гром'яка? — щоб заповонило сумне відчуття всеохопної сірості, безликості і пересічі. Р.Гром'як — це рівень сучасної науки, а «Давнє і сучасне» — то найвища на сьогодні висота, до якої мусимо доростати, яку треба здолати, щоб іти далі.